

Komentar in karta: 3/57

SLA V273(b).01 'stranska deska na vozu'

Januška Gostenčnik

1. Gradivo

Prvotno vprašanje V273 *deska na vozu* iz Ramovševe vprašalnice je bilo v prenovljeni vprašalnici (1961) razdeljeno na dve podvprašanji, tj. na a) *spodnja deska na vozu* in b) *stranska deska na vozu*. Gradivo, zbrano pred letom 1963, ožjega pomena leksemov (večinoma) ne pojasnjuje. V ta komentar so zato vključeni odgovori, ki so bili zapisani po letu 1963, kjer je izrecno navedeno, da izraz označuje pomen 'stranska deska na vozu'.

Za pomen 'stranska deska na vozu', knj. *stránska dèska/deskà na vòzu/vózu* (á ã/ä ó/ô) sta najbolj pogosti poimenovanji *stranica* in *dilja*.

Ponekod je v opombi zapisano, da izraz označuje tako stranske kot spodnje deske, in sicer to velja za izraz *dilja* v T028, T258 in T271, *konka* v T103, *žaganica* v T117, *ploh* v T149 in *deska* v T359. V T349 ima izraz *šeraglje* opombo, da se jih »med vožnjo listja prisloni ob straneh«. V T372 je *kolnica* »ožja dolga stranska«, *kolnice* pa so »deske ob ročicah na podu voza za vožnjo gnoja«, medtem ko je *tružnica* »visoka stranska deska«. Ponekod je z opombo pojasnjeno, da izraz označuje deske, ki se uporabljajo za prevažanje gnoja, in sicer za izraz *deska* v T004, *hrbti* v T233, *kolnice* v T239, T248 in T251, *stranice* v T242, *kamnice* v T343 ter *klajnice* v T352. Drugod je v opombi zapisano dodatno pojasnilo, in sicer je v T023 *dilja* »deska na vozu za povišanje«, tudi v T275 je *rajfelj* »deska, ki je povišala voz s strani«, v T267 so *dilje* »le med lojtrami«, v T271 so *švigeljni* »stranske deske, ki se rabijo pri nakladanju mrve«, v T239 pa so *lekseljni* »deske od akse navzgor, da držijo lojtre«. *Lojtre* v T167 so »za lojtrnik«, v T412 »lestve za voz, za peljati seno, cepanice, pšenične snope«. V T038 je v opombi zapisano, da je *klanica* »za gnoj voziti«. V T353 je *klanica* »stranska deska vsaka zase«, *stran* pa »če se vse drži skupaj«.

Za T005, T061, T065, T084 in T252 je v opombah zapisano, da tam vozov nimajo oz. ne poznajo ali da za stransko desko na vozu ni posebnega izraza.

2. Morfološka analiza

desk- < *(*d̥bsk*)-a / *(*d̥bsk*)-e (im. mn.) 'deska' < *(*d̥bsk*)-a ← rom. **deska* 'lesena plošča'

stransk- desk- < **storn-ɓsk-a-j-a* (*d̥bsk*)-a / **storn-ɓsk-y-j-e* (*d̥bsk*)-e (im. mn.) ← **storn-ɓsk-ɓ* (← **storn-ɓ*) + *(*d̥bsk*)-a

gnojna deska < **gnoj-ɓn-a-j-a* (*d̥bsk*)-a ← **gnoj-ɓn-ɓ* (← **gnoj-ɓ* 'gnoj') + *(*d̥bsk*)-a

stran < **storn-b*

strani//c- < **storn-ic-a* / **storn-ic-e* (im. mn.) ← **storn-b* (// ≥ *n* v T355)

postranica < **po-storn-ic-a* / **podb-storn-ic-a* ← **po-* 'po' / **podb-* 'pod' + **storn-ic-a*

stranščic- < **storn-bšč-ic-a* / **storn-bšč-ic-e* (im. mn.) ← **storn-bšk-b*

konic- < **kon(-bn)-ic-a* / **kon(-bn)-ic-e* (im. mn.) ← **kon-b* 'konec, začetek'

stranska konica < **storn-bšk-a-j-a kon(-bn)-ic-a* ← **storn-bšk-b* + **kon(-bn)-ic-a*

skončnik- < **sṽ(n)-kon-bč-bn-ik-b* / **sṽ(n)-kon-bč-bn-ik-i* (im. mn.) ← **sṽ(n)-kon-bč-bn-b* ← **sṽ(n)-* 'skupaj, z' + **kon-bc-b* ← **kon-b* 'konec, začetek'

kamnice (im. mn.) < **ka-men-bn-ic-e* ← **ka-men-bn-b* ← **ka-my*, tož. ed. **ka-men-b* 'kamen'

žaganica < *(*žag*)-*a-n-ic-a* ← *(*žag*)-*a-n-b* ← *(*žag*)-*a-ti* ← *(*žag*)-*a* ← stvnem. *saga* 'žaga'

krajna žaganica < **kraj-bn-a-j-a (žag)-a-n-ic-a* ← **kraj-bn-b* (← **kraj-b* 'skrajni rob, začetek, konec') + *(*žag*)-*a-n-ic-a*

klani//ca < **kol-n-ic-a* ← **kol-n-b* ← **kol-ti* 'klati, tolči' (// ≥ *n* v T355)

klajica < **klad-ic-a* ← **klad-a* (< **klad-j-a*) ← **klas-ti* (< **klad-ti*) 'polagati (drugo na drugo)'

klajnic- < **klad-bn-ic-a* / **klad-bn-ic-e* (im. mn.)

kolnic- < **kol-bn-ic-a* / **kol-bn-ic-e* (im. mn.) ← **kol-bn-b* ← **kol-o* 'kolo'

dilj- < *(*diļ*)-*a* / *(*diļ*)-*e* (im. mn.) ← nem. *Diele* 'deska'

skončna dilja < **sṽ(n)-kon-bč-bn-a-j-a (diļ)-a* ← **sṽ(n)-kon-bč-bn-b* (← **sṽ(n)-* 'skupaj, z' + **kon-bč-bn-b* (← **kon-bc-b*)) + *(*diļ*)-*a*

diljica < *(*diļ*)-*ic-a*

hrbt- < **xrbb-bt-b* / **xrbb-bt-i* (im. mn.) 'hrbet'

podel- < **podb-děl-b* / **podb-děl-a* ← **pod-b* 'pod' + **děl-b* 'del'

kolci (im. mn.) < **kol-bc-i* ← **kol-b* *'kar tolče, bije'

krajnik < **kraj-bn-ik-b* ← **kraj-bn-b*

prikrajnice (im. mn.) < **pri-kraj-bn-ic-e* ← **pri-kraj-bn-b* (← **pri-* 'pri' + **kraj-b*)

lestvice (im. mn.) < **lēz-t-bv-ic-e* ← **lēz-t-bv-b* ← **lēz-ti*

obloga < **ob-log-a* ← **ob-lefi* ← **ob-* 'ob, okoli' + **lefi* (< **leg-ti*) 'leči'

priloge (im. mn.) < **pri-log-e* ← **pri-lefi* ← **pri-* 'pri' + **lefi* (< **leg-ti*)

opaž < **o(b)-paž-b* ← **o(b)-* 'ob, okoli' + **paž-i-ti* 'delati žlebiče v deske' (← **paz-b* 'žlebič')

lese (im. mn.) < **lēš-e* ← **lēš-a* ← **lēš-b* 'les'

švigelj- < **švig-l-b* (< **švig-l-j-b*), **švig-l-n-i* (im. mn.) ← **švig-l-b* 'gibčen, vitek, upogljiv' ← **švig-ti* 'hitro se premikati'

lojtr- < *(*lojtr*)-*a* / *(*lojtr*)-*e* (im. mn.) ← bav. srvnem. *lqiter* 'lestev'

lojtrna < *(*lojtr*)-*bn-a-j-a* ← *(*lojtr*)-*bn-b*

lojtrnic- < *(*lojtr*)-*bn-ic-a* / *(*lojtr*)-*bn-ic-e* (im. mn.)

lojtrance (im. mn.) < *(*lojtr*)-a-n-ic-ε ← *(*lojtr*)-a-n-τ ← *(*lojtr*)-a-ti
lejtr- < *(*lejtr*)-a / *(*lejtr*)-ε (im. mn.) ← srvnem. *leiter*(e) 'lestev'

lejtrice (im. mn.) < *(*lejtr*)-ic-ε

planka < *(*plank*)-a ← srvnem. *planke*, nem. *Planke* 'deska'

ploh < *(*plox*)-τ ← bav. srvnem. *ploch*, bav. nem. *Ploch* 'ploh' (nem. *Bloch* 'ploh') / *(*plox*)-τ 'plosk, raven'

garice (im. mn.) < *(*gar*)-ic-ε ← *(*gar*)-ε ← srvnem. *garre*, *karre* 'gare'

kripa < *(*krip*)-a ← nem. (*Wagen*)*krippe* 'koš pri vozu'

rajfelj < *(*rajfl*)-τ ≤ *(*rajxl*)-τ ← bav. nem. *Reichladen* 'vrsta deske'

tružnica < *(*truž*)-bn-ic-a ← *(*truž*)-bn-τ ← *(*trug*)-a ← bav. stvnem. *truja* 'zaboj, krsta' (stvnem. *truha*, srvnem. *truhe*)

dera < *(*der*)-a ← kor. nem. *Derre*, štaj. nem. *Dörre* 'sušica', srvnem. *darre*, *derre* 'ogrodje ali lopa za sušenje sadja ali žita'

trepen < *(*trepen*)-∅ ← nem. *Treppe* 'stopnice' (-n- je verjetno bav. nem., prim. nem. *Kirche* : bav. nem. *Kirchen* '(ena) cerkev')

blanja < *(*blañ*)-a, nejasno, morda v zvezi z dalmat. *plana* 'deska', zaradi vzglasnega b- najverjetneje z istriot. ali furl. posredovanjem

kolske blanje (im. mn.) < **kol-bsk-y-j-ε* (*blanj*)-ε ← **kol-bsk-τ*

(← **kol-o* 'kolo') + (*blanj*)-a

kolna blanja < **kol-bn-a-j-a* (*blanj*)-a ← **kol-bn-τ* (← **kol-o* 'kolo') + (*blanj*)-a

kason < *(*kason*)-τ ← furl. *casson*, ben. it. *casson*, it. *cassone* 'velik zaboj, skrinja'

šponDa < *(*špond*)-a ← it. *sponda* 'stranica' ($D \geq t$ v T136)

parapet < *(*parapet*)-τ ← ben. it. *parapeto* 'ograja', it. *parapetto* 'ograja'

konka < *(*konk*)-a ← furl. *cònc*a 'kvadratna lesena posoda'

fjanko < *(*fjank*)-o ← it. *fianco* 'bok'

šaraglje (im. mn.) < *(*šaragl*)-ε (← madž. *saroglya*) ← bav. nem. *Schragel* 'pletana lesa'

baraka < *(*barak*)-a ← nem. *Baracke*, it. *baracca* 'baraka, bivališče vojakov', star. 'pastirska koča'

gote (im. mn.), nejasno

lekseljni (im. mn.), nejasno

3. Posebnosti kartiranja

Kot enkratnice so kartirani leksemi *gote* v T020, *parapet* v T101, *konka* v T103, *baraka* v T105, *fjanko* v T113, *kolci* v T155, *opaž* v T166, *lekseljni* v T239, *dera* v T247, *lese* v T276, *podel* in *podela* v T339, *šaraglje* v T349, *trepen* v T364, *tružnica* v T372 in *lestvice* v T401.

Kot enkratnica z *lejtr-* je kartiran leksem *lejtrice* v T008.

Kot enkratnici s *kraj-* sta kartirana leksema *prikrajnice* v T062 in *krajnik* v T229.

Kot enkratnici s *stran-* sta kartirana leksema *postranica* v T090 in *stran* v T353.

Kot enkratnici z *-log-* sta kartirana leksema *obloga* v T187 in *priloge* v T234.

Kot enkratnica z *dilj*- je kartiran leksem *diljica* v T218.
 Kot enkratnici z *lojtr*- sta kartirana leksema *lojtrna* v T298 in *lojtrnice* v T417.
 Kot enkratna besedna zveza z *desk*- je kartiran leksem *gnojna deska* v T332.
 Kot enkratna besedna zveza z *žaganica* je kartiran leksem *krajna žaganica* v T110.
 Kot enkratna besedna zveza z *dilj*- je kartiran leksem *skončna dilja* v T184.
 Kot enkratna besedna zveza s *konic*- je kartiran leksem *stranska konica* v T307.
 Kot enkratni besedni zvezi z *blanj*- sta kartirana leksema *kolske blanje* v T367 in *kolna blanja* v T369.
 Kot tretji odgovor v posamezni točki so z znakom za komentar kartirani leksemi *lojtre* v T087 in T386, *lojtrnica* v T247, *stranica* v T355 in T415, *dilja* v T417 ter nerelevantna odgovora *čelke* v T349 in *zapor* v T372.
 Kot opisa – elipsi sta kartirana odgovora *pri strani* in *pri kraju* v T111.
 S simbolom za »ni poimenovanja« so kartirani odgovori v T005, T061, T065, T084 in T252.

4. Uporabljena dodatna literatura

/

5. Primerjaj

SLA: V273.01 *deska na vozu* (3/55), V273(a).01 *spodnja deska na vozu* (3/56), V270.01 *lojtrnik* (3/51); OLA: /; ALE: /; SDLA-SI: 448 *lojtrnice*; ALI: 3616 *lojtrnice*; ASLEF: 3269 *lojtrnice*, 3283 *koš na vozu* (karta 473: T199a *baráka*); HJA: /; LinGeH: /; ÚMNyA: /

6. Etnološka osvetlitev

Stranska deska na vozu je občasni in prenosljivi sestavni del lesenega voza. Na voz navadno namestijo dve zelo široki stranski deski, stranici, ali po dve ožji deski na vsaki strani. Deske se naslanjajo na štiri stranske ročice voza, ki so mu odstranili lojtre in na njihovo mesto namestili deske. Stranske deske uporabljajo predvsem za prevažanje sipkih bremen, krompirja, pese, repe, fižola, tudi žita, koruze, ajde idr. Ob večjih količinah bremena spredaj in zadaj med stranske deske namestijo še po dve prečni leseni stranici, ki ju zagozdijo v utore na koncih stranskih desk.

Ponekod namesto stranskih in prečnih desk na voz namestijo leseno trugo, ki jo sicer uporabljajo ob kolinah za goljenje prašiča. Takšne truge so še ob koncu 50. let 20. stoletja uporabljali kmetje, ki so iz višje ležeče Planine v Lozice vozili žita v mlin. Namesto desk so na voz postavili podolgovat pleten koš, ki so ga v hribovitem svetu sicer uporabljali predvsem za prevoz sipkih bremen in gnoja od hleva na njive. Praviloma nepritrjene stranske deske bi bile na vozu v hribovitem svetu manj primerne, ker bi se med vožnjo po nagnjenih zemljiščih zvrčale in bi se tovor lahko sesul in poškodoval.

Ponekod so stranske deske na voz namestili, kadar so iz gozda ali ob redčenju živic prevažali domov les za drva. Takrat so npr. v Malencah pri Kostanjevici na Dolenjskem

na voz med stranske deske naložili drobiž, tj. les različnih dolžin in debelin, pogosto zelo visoko, in ga na vozu prečno povezali z verigami. Les je pogosto segal daleč čez zadnji konec voza, da so se veje med vožnjo celo vlekly po tleh.

V Markovcih na Ptujskem polju so sredi 60. let 20. stoletja nekateri kmetje že imeli lesene vozove s pnevmatikami namesto lesenih koles. Na voz z postrani nameščenimi stranskimi deskami so naložili brano in drugo orodje za delo na polju. Tudi ročni vozički so lahko imeli nameščene stranske deske, ki so bile med seboj povezane in pritrjene s končnimi letvami. Nekateri kmetje pa so stranske deske s krajnimi prečnimi povezali v kripo. Tako prirejen voz so uporabljali predvsem za prevoz krompirja z njive domov.

V Drašičih v Beli krajini so sredi 60. let 20. stoletja lesene vozove s stranskimi deskami in z gumijastimi kolesi uporabljali tudi za prevažanje vinskih sodov. Sod so povezali z verigo in med stranice zatakneli še v lok ukrivljen svež lesen drog, da so sod še trdneje pričvrstili na voz.

V Šentjanžu nad Dravčami pa so za razvažanje gnoja na njive uporabljali dvokolesni vprežni voz, ki je imel na sprednji del voza pritrjena dva dolga drogova, ki sta se med vožnjo vlekla po tleh. Drogova so povezovale prečne late z opornimi ročicami, na to podlago pa so bile položene spodnje in stranske deske.

V Slovenskih goricah so voz s stranskimi deskami uporabljali zlasti ob prevažanju obranega grozdja v velikih lesenih kadeh iz vinograda v vinsko klet.

Prim.: Bogataj 1989; Hazler 2011; SEL 2004; Sitar 1995; Stanonik 1987

7. Skica

